

šeností nemůže obejít“, což jinými slovy znamená, že „dnes být starý znamená muset zapomenout všechno osvojené, zatímco být mladý znamená nemuset se učit ničemu, co by mohlo být trvalé“ (s. 140). V infantilizované společnosti, jak té současné říká Benjamin Barber, se prostě tradice nenosí a celá „orální historie“ jsou Třebízského „vzpomínky starého zbrojnoše“... Ale kdo to vlastně ten Třebízský byl?

Miloslav Petrusek

Eleonóra Hamar: *Vyprávěná židovství. O narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*

Praha, Sociologické nakladatelství 2008, 248 s.

V loňském roce (tedy 2010, navzdory v roce 2008) se českým čtenářům dostala do ruky kniha, která pozoruhodným způsobem spojuje obecné teoretické úvahy o narativní povaze identity sociálních aktérů s tématem židovských identit. Eleonóra Hamar v ní nabízí důkladnou a teoreticky bohatě nasycenou analýzu způsobů, jimiž jednotlivci utvářejí svou vlastní identitu jako identitu židovskou. Autorka předkládá plastický obraz různých podob židovské identity u příslušníků tzv. druhé generace, to znamená dětí oné židovské generace, která se stala přímým terčem nacistické vyhlazovací politiky během druhé světové války. Tomuto tématu byla zatím v české sociologii věnována jen minimální pozornost. S výjimkou několika článků, které Hamar publikovala již dříve, je k dispozici pouze (v SČ bohužel nerecenzovaná) kniha Aleny Heitlingerové *Ve stínu holocaustu a komunismu*, vydaná v českém překladu v roce 2007 (Praha: G plus G). Heitlingerová kniha nejspíš zůstane pro svou faktografickou bohatost a šíři záběru první volbou pro čtenáře, kteří hledají obecný sociologický popis židovského života v Československu po roce 1945 a chtějí se blíže seznámit s vývojem paměti

spojené s holocaustem i s podobami židovské sebeidentifikace v období od konce války do 90. let. Studii Eleonóry Hamar naopak ocení čtenáři a čtenářky, které zajímají vnitřní mechanismy židovské sebeidentifikace a obecněji cesty, jimiž se identita jakékoli skupiny utváří v individuálních a kolektivních vyprávěních.

Kniha se skládá ze tří kapitol, z nichž první je věnována teoretickému uchopení narativních identit, druhá ukazuje různé možné podoby moderní židovské identity a třetí je analýzou utváření židovských identit v životních příbězích získaných prostřednictvím biografických rozhovorů. Teoretická kapitola se rozhodně staví na pozice interpretativní sociální vědy, čili považuje konstituci významů v nepřetržité interpretační aktivitě sociálních aktérů za základní stavební prvek sociálního života. Práci sociálních věd tedy chápe podle známého Giddensova termínu jako „dvojí hermeneutiku“, interpretaci jednání, jehož významy jsou již interpretovány samotnými aktéry. Hamar vychází především z díla francouzského fenomenologa Paula Ricoeura, konkrétně z jeho hermeneutiky já a z analýz narativity a časovosti, kterým je zde nutné věnovat více prostoru, protože jsou pro její zkoumání klíčové.

Stručně řečeno, osobní identita je podle Ricoeura interpretativní výkon, který je možné podat pouze vyprávěním příběhu, je to tedy identita narativní. Nekonečná heterogenita skutečnosti, v konfrontaci s níž se identita jednotlivce rozpadá v nesouvislé a nesmyslné útržky, je překonána a sjednocena v zápletce příběhu. Z hlediska dnešních diskusí v sociologické teorii o vztahu mezi sociálními strukturami a kulturou na jedné straně a jednáním na druhé straně je významná Ricoeurova teze, podle níž se konstrukce zápletky skládá ze tří fází. Fáze prefigurace zahrnuje předběžné porozumění sémantice a symbolice jednání a jeho časovosti. Jak Hamar zdůrazňuje, narativ je vždy spojen se sdílenými sociálními významy a hodnotami. V druhé fázi narativní

konfigurace se konstruuje samotná zápleťka. Vytváří se tak jednota mezi multiplicitou událostí a jedním příběhem, heterogenní prvky se spojují do „nesouladného souladu“ příběhu. Třetí fáze, refigurace, označuje interpretaci příběhu, který mezitím dostal podobu textu v širším slova smyslu, jeho čtenářem. Teprve tímto interpretačním výkonem se narativní oblouk uzavírá a nastoluje se vztah neustálého vzájemného ovlivňování mezi textem a životem.

Dalším sociologicky závažným tématem Ricoeurova myšlení, který Hamar velmi úspěšně používá ve vlastní analytické práci, je rozlišení mezi identitou jako substanciální stejností (identita *idem*) a jako vědomou osobní kontinuitou (*ipse* či *ipse* identita). V sociologické teorii se tento protiklad objevuje v podobě rozlišení mezi identitou kategorickou a identitou narativní nebo interpretativní. *Ipse* identita se udržuje aktivně, prostřednictvím vůle a jednání aktéra, a z tohoto hlediska lze bez paradoxu říci, že subjekt zůstává týmž, i když se změnil. *Idem* a *ipse* identity jsou přirozeně navzájem spojeny, pro osobní kontinuitu je podstatné i vědomí o přetrvávající vlastní tělesnosti a platnosti sociálních kategorií charakterizujících subjekt zevnějšku. Jako doplnění k Ricoeurově teorii Hamar probírá několik dalších přístupů k narativitě a identitě v současných sociálních vědách, konkrétně Giddensovo pojetí reflexivní identity, teorii historické reprezentace Haydena Whitea a některé sociologické analýzy autobiografických materiálů. Autorka připomíná i přínos literární teorie k uvažování o narativitě v dalších oborech. Tento přehled není ani zdaleka vyčerpávající (jako možné kandidáty na doplnění uvedme politické filosofy Alasdaira McIntyre a nebo Charlese Taylora, popřípadě sociální teoretičku Margaret Somers), ale pro účely následující analýzy dostačuje. Prim v ní nepochybně hraje ricoeurovská koncepce narativní identity.

Druhá kapitola pojednává o historických kořenech současných židovských

identit. Protože slouží pouze jako rámec pro následující zkoumání narativní konstrukce židovských identit, nemá za cíl podat úplný a originální výklad. Autorka se zabývá především tématy, která považuje za nezbytná pro své pozdější analýzy. Ústřední osu vývoje vedoucího k dnešním židovským identitám podle ní tvoří obecné sociální procesy modernizace a sekularizace, které židovství vyvázaly ze samozřejmé danosti totálního faktu a učinily z něj cosi výsostně nejistého a problematického. Důležité dílčí procesy v tomto vývoji představuje židovské osvícenství 18. století a politická emancipace Židů během 19. a 20. století. Jako referenční bod pro další výklady o konkrétních židovských identitách autorka sestavuje vlastní typologii moderních židovských identit, v nichž přikládá rozhodující význam protikladu náboženská vs. sekulární identita. Tyto identitní typy ale nepokládá za navzájem se vylučující a její interpretace některých konkrétních případů v poslední části knihy možnost aspoň částečného překlenutí protikladu náboženské/sekulární židovství potvrzují.

Autorka se obecně snaží identity neesencializovat a nepodsouvat reálnému sociálnímu světu identitní konstrukty jako danosti, včetně například toho, že ponechává nerozhodnutou obtížnou otázku, zda je vhodnější hovořit o „Židech“ jako národu nebo o „židech“ jako příslušnicích náboženského společenství. Její řešení, termín „Ž/žid“, však je pouze provizorní a ne zcela uspokojivé, už jen proto, že nemá ekvivalent v mluvené řeči. Velmi vhodně naopak zdůrazňuje, že židovská identita má duální a neexkluzivní povahu (ostatně podobně jako mnoho jiných moderních identit, což autorka možná až příliš málo vyzdvihuje), a umožňuje tedy svým nositelům vytvářet vlastní osobní identitu jako mozaiku různých dílčích identit.

Velmi důležitým tématem je proměna židovských identit v souvislosti s měnícími se společenskými diskurzy, které nabízejí určité možnosti chápání židovství a jiné na-

opak potlačují. Autorčino rozlišení tří základních typů diskurzů je významné, protože odhaluje tři různé přístupy k židovské (i každé jiné sociální) identitě, které se v realitě navzájem proplétají a které by se daly označit jako esencialistické, interpretační a procesuální pojetí identity. Hamar každý z nich charakterizuje pomocí určité charakteristické otázky. Otázka „Co je Žid?“ se ptá na příznačné tělesné a psychologické vlastnosti židovských subjektů a odkazuje do sféry rasových stereotypizací zdiskreditovaných po roce 1945. Otázka „Co znamená být Židem?“ vystihuje identitu jako výsledek reflexivního porozumění subjektu sobě samému. Zcela zásadní je autorčin postřeh, že identitní kategorie založené na sebezpoznavání mohou projít procesem zvěcnění a proměnit se tak vlastně v odpovědi na otázku první. Konečně třetí otázka zní, „Jak se někdo stává Židem?“. Židovská identita je zde pojata procesuálně a dynamicky, ve vztahu ke konkrétním situacím a pozicím jednotlivců v sociálních sítích. Autorka však v závěru své práce uznává, že tento třetí přístup k identitě se až na výjimky nedá očekávat od aktérů skutečného sociálního života, ale zůstává spíše vyhrazen jen pro hyperreflexivní způsoby tematizace identity v sociálních vědách.

Ve třetí kapitole knihy Hamar nejprve ukazuje, jak došlo ke zrodu fenoménu „druhé židovské generace po holocaustu“. Popisuje vznik nové druhogenerační identifikace ve Spojených státech v 70. letech minulého století a analyzuje vliv některých důležitých příspěvků k formování této identity, jaké představují například kniha Heleny Epstein *Children of the Holocaust* (Putnam, 1979) nebo román Elieho Wiesela *The Oath* (Éditions du Seuil, 1973). V této souvislosti zdůrazňuje performativní účinky těchto textů a obecněji poukazuje na základní paradox druhogenerační židovské identity, kterým je to, že „se nemohou nevztahovat k něčemu, čehož dědictví je činí druhotným“ (s. 135).

Poslední třetinu knihy vyplňuje analýza výzkumných rozhovorů s představiteli druhé židovské generace po holocaustu z České republiky a Maďarska. Autorka využila, jak sama uvádí, skutečnosti, že v Maďarsku výzkum židovských identit začal už v 80. letech, a navázala na výsledky výzkumného týmu Ference Eröse a Andráse Kovácsa, z jejichž databáze vybrala 15 rozhovorů pro vlastní sekundární analýzu. Dále realizovala 17 biografických rozhovorů převážně v Praze a částečně v Brně. Vedle toho se stala účastnicí i několika neformálních rozhovorů, které jí posloužily jako určitá kontrolní skupina pro potvrzení toho, že formální rozhovory neobsahovaly výrazná zkreslení. V rozhovorech autorka identifikuje tři základní textové vrstvy, které se neustále kříží a doplňují: historiografickou, eventografickou a autobiografickou, odpovídající trojici širší historie – události s vedlejší rolí respondenta – osobní příběh. Dále Hamar ve vyprávěních odkrývá výraznou intertextualitu a využívání již hotových narativů a mikropříběhů. Za důležité považuje, že vyprávění příslušníků druhé generace není poznamenáno přílišnou reflexivitou, jež by mohla vést k dezintegraci životních příběhů, ale naopak respondenti díky aktivnímu uplatnění své imaginace dosahují sjednocení heterogenní látky do koherentního narativu (s. 152). V této souvislosti Hamar vyslovuje myšlenku, již lze považovat za pointu celého zkoumání narativního charakteru utváření identity: „představitelé druhé generace ... neznají sami sebe přímo a bezprostředně, nýbrž prostřednictvím reflexivního vyjasňování uvedených otázek v životním příběhu“ (s. 153). Pokud Charles Taylor tvrdí, že lidé jsou „samí sebe interpretující živočichové“, pak lze teď navíc dodat, že to jsou i živočichové vyprávějící a skrze vyprávění postupně nacházející vlastní identitu.

Z hlediska podoby, kterou ve vyprávěných životních příbězích získává zápletky, Hamar rozlišuje tři základní typy. V prvních dvou případech je centrálním bodem

zápletky změna osobní identity, k níž během života dochází, ve třetím případě se subjekt identifikuje s židovstvím od samého počátku. Autorka tyto příběhy označuje výstižnými názvy: 1. příběh odmítání a smíření, 2. příběh hledání a nalezení, 3. příběh vrženosti. Aktér dospívá ke své sebeidentifikaci mnohdy i přesto, že rodina před ním jeho židovský původ utajuje, a nemalou roli při nalézání židovské identity hrají anti-semitské projevy sociálního okolí.

Hamar přirozeně věnuje pozornost i významům, jež v biografických vyprávěních členů druhé generace zaujímá klíčová referenční událost genocidy židovského národa (pro kterou důsledně používá termín holocaust, nikoli šoa). Nachází čtyři základní konstrukce holocaustu: 1. obecný vysvětlující princip židovské identity; 2. „spouštěč“ židovské identity (spojen se začátkem narativu životního příběhu); 3. „iniciační prostředek“ (spojen s pozdější fází narativu); 4. „výchovná bajka“ nebo možná lépe formulováno morální příběh, jímž se pro aktéra zpřítomňuje určitý morální řád.

Hamarové kniha je inteligentní sondou do světa současných středoevropských židovských identit a výbornou teoretickou analýzou utváření osobní identity prostřednictvím vyprávění a interpretace životních příběhů. Vedle odborníků na židovství a biografických sociologů je zajímavá také pro sociální teoretiky, protože se dotýká řady problémů, jež teorií v současnosti hýbou. K nim samozřejmě patří zásadní role narativity v konstituci sociálních aktérů, ale nejen ona. Studie také přispívá k lepšímu poznání komplexního zprostředkování a vztahu vzájemné závislosti mezi interpretačními výkony a jednáním aktéra na jedné straně a sdílenými významovými strukturami na straně druhé. Avšak soustředění na svébytné univerzum narativity a na bytostnou provázanost sociálně sdílených významů a aktů interpretace je zároveň také zdrojem jisté teoretické limitace této studie. Nevěnuje dost pozornosti ukotvení narativů a identitních voleb v sociální struktuře

nebo jinak řečeno jejich interakci se sociálními silami, jak o nich hovoří ve svých textech věnovaných narativní identitě například Margaret Somers (tržní struktury, institucionální praktiky, organizační vzorce, politické systémy). Vyprávějící subjekty jsou tváří v tvář zdrcující realitě světa našťěstí v určitém smyslu svobodné. Ale nejsou zcela nevázané strukturními omezeními. Tento typ analýzy by však vyžadoval přinejmenším jednu další knihu.

Marek Skovajsa

Lukáš Linek: Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jeho důsledky

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2010, 256 s.

Přinejmenším od dob průkopnických článků Gabriela Almonda ke komparativnímu studiu politických systémů jsou sociální vědci přitahováni zájmem poznávat strukturu politických rolí v jejich rámci. Právě Almond poprvé formuloval přesvědčení, že pro analýzu národních systémů jsou klíčové „orientace k politickému jednání“, jež tvoří „soubor významů a účelů, které propůjčují smysl jednání politických aktérů“. Tyto politické orientace, které vytvářejí specifický vzorec v každém politickém systému, nazval politickou kulturou a zahrnul do něj „postoje k politice, politické hodnoty, ideologie, národní charakter a kulturní étos“ (Gabriel A. Almond. „Comparative Political Systems.“ *Journal of Politics* 1956, 18 (3): 396).

Cestou analýzy této problematiky se v českém prostředí vydává také nejnovější publikace Lukáše Linka *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jeho důsledky*. V této souvislosti je třeba podotknout, že jde spíše o jednu z nemnoha empiricky založených monografií, jež se v domácí odborné literatuře věnují tématu politické kultu-